

Metodický list: Třetí odboj

Pracovní listy představují různé formy protikomunistického odboje a ukazují, jak se odboj měnil v čase v závislosti na politické situaci.

Jsou v nich využity úryvky příběhů z komiksové knihy Ještě jsme ve válce, kterou si můžete pro svou školu objednat na adrese eshop.pametnaroda.cz.

Pomůcky

pracovní listy Třetí odboj, počítače s internetem (úkol s internetem lze zadat za DÚ)

Příprava na hodinu

seznámíme se se třemi zmíněnými příběhy:

Černý lev – http://www.totalita.cz/odbsk/odbsk_cl777.php

Leopold Färber – <http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/577>

František Stárek – <http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/1282>

Časová dotace

Aktivity z pracovních listů zaberou cca 2 vyučovací hodiny. V první hodině se žáci seznámí se třemi příběhy odboje a společenskou situací, ve které odboj probíhal. Jako přípravu na další hodinu lze zadat referát na bližší seznámení s příběhy. Ve druhé vyučovací hodině žáci přednesou referáty a věnují se porovnávání jednotlivých forem odboje. Pokud se žáci zjišťování informací budou věnovat přímo v hodině, čas na téma se adekvátně prodlouží.

Vzdělávací oblasti

osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, mediální výchova

Úvodní aktivita

---

5 MIN

CELÁ TŘÍDA

Na úvod hodiny žákům sdělte téma hodiny: třetí odboj. Co si pod tímto pojmem představují? Žáci by měli (případně s vaší pomocí) dát dohromady, že jde o odboj protikomunistický. Jakými způsoby tento odboj probíhal?

Brainstormingové nápady zapisujeme na tabuli. Vysvětlíme žákům, že na některé formy a jejich dopad se podíváme podrobněji během hodiny.

Aktivity z pracovního listu

- 5 MIN**
SAMOSTATNÁ PRÁCE
- Rozdáme žákům první část pracovního listu. Nejdříve je necháme přečíst definici třetího odboje. Postihli ve svých nápadech z úvodní aktivity eventuality v definici zmíněné? Může v ní něco chybět?
- 5 MIN**
CELÁ TŘÍDA
- Komiksový příběh 1 popisuje dvě z drobnějších akcí odbojové skupiny Černý lev – přerušением elektrického vedení překazili pořádání komunistické schůze a střelbou do vzduchu vyděsili místní komunistické funkcionáře.
- S žáky diskutujeme položené otázky. Všechny otázky z pracovních listů jsou zodpovězeny níže.
- 10 MIN**
CELÁ TŘÍDA
- Komiksový příběh 2 se věnuje Leopoldu Färberovi a procesu s M. Horákovou. Zjistíme prekoncepty žáků k tématu, doplníme výkladem.
- 5 MIN**
SAMOSTATNÁ PRÁCE
- Rozdáme žákům druhý pracovní list. Pokračuje na něm příběh L. Färbera. Tentokrát se věnuje letákovým akcím.
- 15 MIN**
SAMOSTATNÁ PRÁCE
- Posledním je příběh Františka Stárka a normalizačního undergroundu. Žáci čtou příběh a diskutují uvedené otázky.
- 5 MIN**
SAMOSTATNÁ PRÁCE
- Rozdáme žákům třetí pracovní list. Necháme je přečíst si komiksy, ve kterých se žáci seznámí s tresty za odbojovou činnost.
- 40 MIN**
SAMOSTATNÁ /
SKUPINOVÁ PRÁCE
- Referáty:** Aby mohli žáci posoudit „adekvátnost“ trestů, je třeba je seznámit s celými příběhy. Žáci si ve skupinách mohou referáty s pomocí internetu připravit přímo v hodině, nebo jim je lze zadat za domácí úkol předem. Žáci referáty přednesou třídě. (příprava referátu: 20 min, přednes referátů: 15 min)
- 5 MIN**
CELÁ TŘÍDA
- Diskuse ve třídě:** Porovnání trestů v padesátých letech a normalizaci
- Žáci by měli být schopni formulovat, že tresty padesátých let byly mnohem tvrdší. Důležité je, aby si žáci uvědomili, že v sedmdesátých letech byla společnost po vpádu vojsk Varšavské smlouvy demoralizovaná a navíc už věděla, čeho je komunistická moc schopná. Tvrdé tresty by byly v této situaci kontraproduktivní.

Závěrečná aktivita

- 15 MIN**
SAMOSTATNÁ PRÁCE
- Necháme žáky zvolit si jeden příběh a písemně zodpovědět návodné otázky. Trváme na tom, aby žáci zdůvodňovali své názory. Pokud je jejich text delší než vyznačené řádky, necháme je psát na zadní stranu pracovního listu.

Odpovědi na otázky z pracovních listů

Přečti si o jedné z akcí odbojové skupiny Černý lev 777 (nahore).

Proč myslíš, že byla zvolena právě tato forma odboje?

Jaroslav Sirotek a Jiří Řezáč reagovali na problém, který se jich úzce dotýkal – kolektivizaci zemědělství, které se většina sedláků bránila. Přerušením elektrického vedení se jednak snažili přímo překazit ustavující schůzi JZD a dále tím vyjádřili otevřený nesouhlas se združstevňováním – snad doufali, že tím dodají svým spoluobčanům odvalu postavit se proti vytvoření družstva v Nechvalicích. Druhá v komiksu zachycená akce pak měla zastrašit újezdního tajemníka komunistické strany a odradit ho od jeho horlivosti v prosazování stranických cílů. Zároveň tím odbojáři dávali jasnou výstrahu jemu i všem zapáleným komunistům, že je tu někdo, kdo je ochoten se jim postavit do cesty a neváhá k tomu použít i zbraní, pokud to bude zapotřebí. Toto se odehrávalo v roce 1949, kdy boj teprve začínal a byl veden zatím spíše v psychologické rovině.

Jaký měla podle tebe dopad?

Tyto akce byly počátkem odbojové činnosti skupiny Černý lev a jejich smyslem bylo upozornit na to, že existuje odhodlaný odpor proti komunistické politice. V kraji však vládla atmosféra strachu z komunistické perzekuce, a přestože Černý lev podnikl na svou dobu odvážné a viditelné akce proti režimu (např. bombové útoky na stranické sekretariáty v Sedlčanech a Milevsku), jeho činnost se nedočkala větší podpory ani doma ani v zahraničí.

Co víš o procesu dr. Milady Horákové?

Doktorka práv Milada Horáková se narodila 25. prosince 1901 v Praze. Svou osobní statečnost projevila již během druhé světové války, kdy se zapojila do protifašistického odboje a několik let strávila v nacistických věznicích. Po válce se stala poslankyní Československé strany národně sociální a předsedkyní Rady československých žen. Nikdy se netajila svým kritickým postojem vůči komunistům. Po únorovém převratu se vzdala poslaneckého mandátu, v září následujícího roku však byla zatčena a v květnu–červnu 1950 byla spolu s dalšími dvanácti bývalými představiteli nekomunistických stran souzena za údajnou velezradu a špionáž v největším monstrprocesu, jaký komunisté dosud zinscenovali. Milada Horáková a další tři lidé dostali hrdelní tresty. I přes protesty světové veřejnosti byla poprava vykonána 27. června 1950. Pečlivě zinscenovaný proces byl přímým přenosem vysílán rozhlasem (včetně pouličního) a byl doprovázen rozsáhlou propagandistickou kampaní. Kolektivy na pracovištích manifestačně přijímaly rezoluce, v nichž „žádaly trest nejvyšší“, ten, kdo se k dobové štvanci odmítal připojit, se automaticky dostával do hledáčku tajné policie.

Proč komunistické vedení vyžadovalo od občanů veřejná vyjádření k procesu?

Cílem bylo masové ovlivnění národa ve prospěch komunistického režimu a ztotožnění se s ideologií a politikou KSČ. „Organizovaný hněv lidu“ také podpořil argumentaci žalobců, žádajících co nejpřísnější potrestání. Proces se skupinou Milady Horákové byl jednoznačným příkladem „vzorového procesu“, který měl za cíl vyvolat strach u potenciálních odpůrců komunistického režimu. Takové procesy proběhly ve všech zemích Východního bloku a jejich přípravu de facto vedli poradci ze SSSR. Ti zavedli například speciální přípravu obžalovaných, kteří se museli svá vystoupení před soudem nazpaměť naučit. Součástí této strategie byla i zmiňovaná široká medializace procesu.

Co hrozilo lidem, kteří s trestem smrti pro Horákovou veřejně nesouhlasili?

Lidé, kteří veřejně odmítli podepsat souhlas s žádostí o nejpřísnější potrestání skupiny okolo Milady Horákové, riskovali tvrdé postihy. Tento nesouhlas se samozřejmě promítnul do jejich kádrového profilu a mohl mít následky, jako bylo propuštění z práce, znemožnění studia apod. Perzekuce mohla vést až k samotnému zatčení a následnému soudnímu procesu podle zákona č. 231 na ochranu republiky.

Zamysli se nad motivaci všech tří osob, které v příběhu vyjádřily nesouhlas s popravou Horákové.

Vlastní odpovědi žáků.

Mělo smysl veřejně odmítat souhlas s popravou?

Vlastní odpovědi žáků.

Letákové akce byly v padesátých letech častou formou odboje.

Jaký efekt na režim měly? Z jakého důvodu se k nim odbojáři uchýlovali?

Letákové akce byly rozšířené především na počátku padesátých let. Důvodem byla jejich snadná a široká distribuce a zároveň uchování anonymity jejich tvůrců a šířitelů. Brzy se ale ukázalo, že je nebezpečné nejen tyto letáky tvořit a šířit, ale i přechovávat je doma. Řada lidí byla kvůli protikomunistickým letákům odsouzena na dlouhá léta vězení. Samostatnou skupinu tvoří letákové akce rádia Svobodná Evropa, která používala k šíření materiálů malé horkovzdušné balony. Smyslem těchto letáků bylo spíše než vyburcovat občany k protikomunistickým náladám prolomit informační bariéru a narušit monopol komunistického režimu na podávání informací.

Undergroundová kultura

Undergroundová kultura původně neměla za cíl bojovat proti režimu – umělci se jen chtěli svobodně vyjadřovat, čímž se dostali do konfliktu s režimem, který měl o pojetí kultury svoje vlastní představy. Těm se undergroundová produkce značně vymykala, proto byla všemožně napadána, potlačována a její protagonisté všestranně perzekvováni.

Proč režim tak tvrdě vystupoval proti představitelům undergroundu?

Čím mu byli nebezpeční?

Kultura měla v komunistickém pojetí především sloužit zájmům ideologie a politiky. Byla centrálně řízena, svoboda umělecké tvorby prakticky neexistovala. Především proti tomu vystupovali představitelé undergroundu a za toto volnomyšlenkářství byli také perzekvováni. Každý veřejný projev svobodného ducha byl režimu nebezpečný, a proto byl tvrdě trestán.

Co byla Charta 77? Co se stalo impulsem k jejímu vzniku?

Impulsem k sepsání Charty 77 bylo podepsání Závěrečného aktu Konference a bezpečnosti spolupráce v Evropě (KBSE) v Helsinkách roku 1975. Západní státy tehdy uznaly neměnnost poválečného pořádku v Evropě, výměnou za to se státy Východního bloku zavázaly k dodržování lidských práv. SSSR byl přesvědčen, že stejně neexistuje síla, která by mohla podepsanou dohodu o dodržování lidských práv vynutit. Proto chápal Závěrečný akt jako své jednoznačné vítězství. Přihlášení se komunistických zemí k dodržování lidských práv však znamenalo vznik skupin dožadujících se jejich faktického plnění v rámci jednotlivých zemí. Jedním z přímých impulsů k sepsání Charty 77 pak byly soudní procesy s představiteli undergroundu, především skupinou The Plastic People of the Universe.

Co požadovala?

Autoři Charty poukazovali na to, že v Helsinkách podepsané pakty, které byly v říjnu 1976 zveřejněny ve Sbírce zákonů, nejsou dodržovány a reálně tak platí pouze na papíře. Charta 77 si vytkla za cíl vést konstruktivní dialog s politickou a státní mocí. Zejména upozorňovala na různé konkrétní případy porušování lidských práv, vedla jejich dokumentaci a také navrhovala řešení. Za dobu své existence se vyjádřila k řadě společenských problémů, jako např. k diskriminaci v zaměstnání a povolání, ke svobodě cestování, ke stavu životního prostředí, k právům věřících občanů a stavu reholí, stavu ekonomiky, problematice důchodců, k toxikomanii a mnoha dalším. Několikrát též žádala amnestii pro konkrétní uvězněné politické vězně.

Jaká byla reakce režimu na její vznik?

Reakce vládnoucího normalizačního režimu byla až neočekávaně ostrá. Oficiální tisk označil manifest za „protistátní, protisocialistické, demagogické a hanlivé psaní“, a jednotliví signatáři byli popisováni jako „ztroskotanci a samozvanci“, „věrní služebníci a agenti imperialismu“, „zkrachovaní politici“ a „mezinárodní dobrodruhové“. Navíc byli postiženi řadou represí – někteří byli vyhozeni z práce, jejich dětem bylo odepřeno studium na školách, přišli o řidičské průkazy, byli nuceni k emigraci či jim byla odebírána občanství, někteří byli také zadržováni státní policií, souzeni a vězněni. V některých případech jim byly vyvlastňovány jejich nemovitosti. Jeden z prvních mluvčích Charty, filozof Jan Patočka, zemřel v důsledku mozkové mrtvice po několikahodinovém výslechu StB. Komunistický režim si brzy uvědomil, že svou reakcí naopak vyvolal zájem o Chartu a solidaritu s jejími signatáři, a to doma i v zahraničí. Proto vlna medializace rychle opadla.

Co je to anticharta?

Signatáři Charty 77 byli označeni za skupinu ztroskotanců a samozvanců, kteří se snaží podkopávat úsilí lidu. Občané byli nuceni na svých pracovištích podepisovat protestní rezoluce proti Chartě. Kdo nepodepsal, musel počítat s případnými problémy. Režim se rozhodl ke své podpoře zneužít také popularitu herců a umělců. Na pátek 28. ledna 1977 československé výbory uměleckých svazů svolaly do Národního divadla setkání představitelů kulturní obce. Zde přečetla herečka a předsedkyně Svazu československých dramatických umělců Jiřina Švorcová prohlášení „*Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*“, kterému se později začalo říkat „anticharta“. Na závěr zasedání přistupovali přítomní spisovatelé, herci, hudebníci, výtvarníci, architekti a režiséři ke stolčkům s archy, které podepisovali. Tím vyjádřili svůj souhlas s prohlášením. Celé setkání přenášela v přímém přenosu Československá televize. Anticharta bývá někdy srovnávána se Slibem věrnosti Říši, který si na umělcích, shromážděných v Národním divadle, vynutila nacistická okupační moc po atentátu na Heydricha.

Porovnejte přístup, který režim volil směrem k veřejnosti po zveřejnění Charty 77 a během procesu s dr. Miladou Horákovou. V čem se lišil? Najdete nějaké společné rysy? Byly tyto postupy účinné?

Režim v obou případech přikládal velký význam medializaci, samozřejmě náležitě propagandisticky využité ve svůj prospěch. Jak v padesátých, tak v sedmdesátých letech byly v podnicích a továrnách organizovány podpisové akce na podporu režimu. Tato medializace měla v obou případech značnou odezvu – ať doma, či v zahraničí. Zatímco však proces s Horákovou přišel ještě v době relativní popularity komunistických myšlenek a také v atmosféře strachu, vyvolaného represemi vůči politickým a ideovým odpůrcům, negativní kampaň okolo Charty 77 již přišla v době, kdy komunistický režim neměl tak silnou pozici jako dřív (ta utrpěla především srpnovou invazí vojsk Varšavské smlouvy a také generační výměnou komunistických elit). V ideály komunismu v té době už věřilo jen málo z těch, kteří byli jeho vysokými představiteli. Kampaň z počátku padesátých let byla mnohem více emotivní a vyhrocená a v řadách nekomunistů po celém světě vyvolala zděšení, rozhořčení a strach. Kampaň proti Chartě, byť rozpoutaná s podobnou zuřivostí, vyvolala v lidech spíše zájem o postoje a cíle chartistů. Na rozdíl od kampaně proti Miladě Horákové svůj účel nesplnila a byla v tichosti ukončena.

Proč se podle tebe František Stárek rozhodl vydávat undergroundový časopis?

Samizdatový časopis Vokno vydával František Stárek spolu se svými přáteli jako hlavní periodikum kulturního undergroundu. V jednom z časopisů se dočteme, že jeho cílem je „podívat se i jinam, než kam člověka vhání a nutí současná společnost, jejíž stav se podobá oné vykrouženosti z hlavy, důvěrně ti tak známé po celonočním tahu“. Cílem časopisu bylo promlouvat ke čtenářům z pozic undergroundu, tedy z jiného světa, než který se snažila vytvářet oficiální kultura. (Od 7. čísla byl na obálce uveden podtitul „časopis pro druhou i jinou kulturu“). Časopis prezentoval i jiné druhy umění než hudbu – texty, poezii, fotografie...

Jak se Vokno dostávalo ke svým čtenářům?

V první fázi se materiály rozmnožovaly tzv. ormigem (lihový rozmnožovací stroj), později za pomoci cyklostylu. Zpočátku byl náklad zhruba 100 ks, později až 400 ks, přičemž distribuované výtisky se stávaly podkladem pro individuální opisování, rozmnožování a výše nákladu mohla dále narůstat. Záměrem tvůrců Vokna bylo od počátku celorepublikové rozšíření časopisu. V létě 1979 absolvoval Stárek distribuční cestu, při níž se dbalo zejména o rovnoměrné rozšíření. Tento okruh položil základy stabilní distribuční sítě Vokna. Cílem bylo získat odběratele, místní kolportéry, kteří by garantovali spolehlivé rozšíření Vokna v dané lokalitě. Dohodl se způsob odběru (krycí adresy, kontaktní osoby) a placení (20 Kčs za číslo). Založené komunikační kanály byly průchodné obousměrně – k redaktorům putovaly stejnou cestou příspěvky čtenářů. Distribuční síť nebyla nikdy prozrazena a později se na ni příležitostně napojily i jiné samizdatové časopisy.

Porovnej tresty za protikomunistický odboj v padesátých letech a v době normalizace. Co komunistická moc v obou obdobích občanům republiky těmito tresty vzkazovala?

Na počátku padesátých let byl komunistický režim stále ve fázi upevňování mocenských pozic. K tomu využíval všechny dostupné metody, sledoval hlavně příklad Sovětského svazu. Cílem represe bylo především zastrašení možných odpůrců, o čemž vypovídají exemplární tresty odsouzených. Odbojové skupiny byly často uměle vykonstruované, stejně jako jejich obvinění. Naproti tomu v době normalizace volil režim již metody odlišné, na oko méně násilné, zato však sofistikovanější a spíše psychologické. Velké monstrprocesy se již nekonaly, tresty byly mírnější, více převládal psychický nátlak (například na spolupráci s StB) a snaha o kriminalizování politických přečinů. V obou případech ale komunistický režim usiloval o vytváření atmosféry strachu, která měla zamezovat jakýmkoliv výstupům proti těm, kdo byli zrovna u moci.